

achte.⁸ Hij doelde hiermee vooral op een lijn die z.i. van St. Franciscus naar het Réveil loopt: die van innige vroomheid gepaard aan praktische naastenliefde. Op deze visie afgaande, kan men concluderen, dat Pierson het Réveil als een homogene romantische beweging beschouwde. Daar hij echter duidelijk alleen de periode 1840-1850 met Heldring voor ogen had en niet de gehele beweging, is niet na te gaan, of hij daarin behalve homogeniteit ook een lineaire ontwikkeling onderkende.

In 1934 schreef dr. O. Noordenbos een hoofdstuk getiteld 'Romantiek en Réveil' voor J. Romeins beschavingsgeschiedenis: *De Lage Landen bij de zee*.⁹ De auteur, een vrijdenker, die o.a. over het atheïsme had gepubliceerd, gaf daarin van het Réveil een even sympathiek als juist beeld. Als enige bron beschikte hij destijds over Piersons *Oudere Tijdgenooten*, maar hij had er een eigen visie op: 'De Romantiek heeft ten onzent in het Réveil, ofschoon de naam uitheemschen invloed blijft verraden, een nationaal cachet gekregen; het is innig, oprecht en hartstochtelijk, wat niet gezegd kan worden van de romantische litteratuur dier dagen. Romantisch zijn het aankweken van de ontvankelijkheid, het gemeenschappelijk genieten van de dingen des geestes, de exaltatie, de gevoeligheid, de vriendschappen. Dit heeft het wel gemeen met de gelijktijdige Deutsche romantische litteratuur. Men kende deze in de kringen van het Réveil echter nauwelijks. (...) De Middeleeuwen idealiseerend, katholizeerend was deze Romantiek niet.'¹⁰

In 1956 behandelde Noordenbos de relatie Réveil-Romantiek opnieuw in de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*¹¹ als volgt: 'In scherpe tegenstelling tot de omringende landen, waar in wijsbegeerte, letteren, kunst, godsdienst en levenstrant in het algemeen de romantische wind hevig was opgestoken, was hier bij de bevrijding [uit de Franse overheersing] het sterkste sentiment een terugverlangen naar het laat achttiende-eeuwse ideaal. (...) De Romantiek heeft in Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw maar op één wijze waarachtig gebloeid en dat was op het grensgebied van godsdienst en poëzie, vanwaar het gevecht werd geleverd tegen het rationalisme en sentimentalisme van de achttiende eeuw. Hier leefde alles wat Romantiek eigen was, het hevige gevoelsleven, het verlangen naar een verleden, dat ver vóór het bestreden achttiende-eeuwse verlichtingsideaal lag, de verering van het oorspronkelijke genie, van het geloof boven de filosofie, van alles wat

8. Pierson, a.w., p. 189.

9. Noordenbos, O., 'Romantiek en Réveil'. In: *De Lage Landen bij de zee*. Door J. Romein. Utrecht, 1934, p. 343-357.

10. Noordenbos, 'Romantiek', p. 348.

11. Noordenbos, O., 'De crisis der Verlichting'. In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. Deel IX. Zeist, 1956, p. 394-417.